

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ГОДОВАНИК Євген Валентинович

УДК 34:342-048.35 (043.3)

**ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ
В УМОВАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРАВА**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Маріупольському державному університеті.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ВОЛОШИН Юрій Олександрович,
факультет міжнародних відносин Національного
авіаційного університету, декан

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
БАЙМУРАТОВ Михайло Олександрович,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
відділ європейського права та міжнародної інтеграції,
головний консультант;

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ЯНЧУК Артем Олександрович,
Верховна Рада України,
радник Першого заступника Голови;

доктор юридичних наук, професор
ВАСИЛЬЧЕНКО Оксана Петрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного права

Захист відбудеться «3» грудня 2020 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.062.16 в Національному авіаційному університеті за адресою: 03680, Україна, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного авіаційного університету за адресою: 03680, Україна, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

Автореферат розіслано «30» жовтня 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. Л. Юринець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах розвитку доктрини та практики українського конституціоналізму, які об'єктивуються процесами конституційної модернізації та трансформації основних конституційно-правових інститутів, комплексне дослідження ефективності конституційно-правових норм в якості первинного елементу національної системи права є першочерговим завданням як для загальної теорії держави і права, так і для теорії конституційного права, що обумовлюється з декількох ключових позицій концептуально-онтологічного характеру.

По-перше, на сучасному етапі розбудови в Україні правової, демократичної, соціальної держави відбуваються докорінні зміни у правосвідомості суб'єктів правових відносин, що безпосередньо відображається на загальному рівні правової культури як на важливому чиннику соціальної ефективності норм права. При цьому особливе місце у структурі національної системи права посідають конституційно-правові норми, адже регулюють найважливіші суспільні відносини на базовому рівні, що й визначає їх провідний характер і найвищу юридичну силу серед усього комплексу інших галузевих норм.

По-друге, протягом останніх років в Україні відбувається широка, всеохоплююча, системна конституційна реформа, покликана максимально наблизити чинні конституційно-правові норми до реального стану суспільних відносин, що також детермінує актуальність і своєчасність розроблення належної доктринальної парадигми ефективності правотворчості та правозастосування у конституційно-правовій сфері.

По-третє, конституційно-правова матерія в сучасних умовах розвитку системи права знаходиться в епіцентрі взаємодії цілого комплексу взаємопов'язаних процесів міждержавного та наднаціонального характеру, до яких слід віднести конституціоналізацію міжнародно-правових норм, інтернаціоналізацію конституційно-правових норм, правову глобалізацію, міждержавну (європейську) інтеграцію тощо. В означених умовах, що мають об'єктивне походження, значно змінюється юридичний зміст національних конституційно-правових норм, що, своєю чергою, призводить до необхідності розроблення принципово нової теоретико-методологічної та практично-праксіологічної моделі забезпечення їх ефективності, включаючи систему засобів міжнародно-правового та інтеграційного (наднаціонального) забезпечення. Цей аспект особливо актуалізується в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, положення якої спрямовані, у тому числі, на адаптацію національної правової системи України до європейських правових стандартів, без чого є принципово

неможливою розбудова правової держави європейського зразку, що також слід сприймати як критерій соціальної та юридичної ефективності конституційно-правових норм.

Крім того, актуальність дослідження ефективності конституційно-правових норм у сучасних умовах розвитку системи права пояснюється і фактичною відсутністю в сучасній вітчизняній науці фундаментальних досліджень, присвячених комплексному визначенню критеріїв, проблемних питань і подальших перспектив посилення ефективності конституційно-правових норм.

Стан наукової розробки теми. Слід зазначити, що окремі аспекти визначення загальних теоретичних понять, ефективності реалізації правових норм у суспільних відносинах, тенденції конституційно-правового розвитку, побудови конституційної (правової) держави, взаємного впливу конституційного, міжнародного права та права інтеграційних об'єднань досить ретельно та під різним кутом зору досліджувалися у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців у правовій та суміжних суспільствознавчих галузях, як В. Бабкін, М. Баймуратов, К. Балабанов, О. Баганов, Д. Белов, Ю. Бисага, О. Богачова, Н. Богданова, М. Буроменський, Ю. Волошин, О. Грінченко, В. Денисов, Я. Дроссос, В. Євінтов, Т. Заворотченко, Л. Заморська, Р. Калюжний, В. Копійка, О. Копиленко, І. Кресіна, І. Лукашук, О. Марцеляк, М. Марченко, В. Мелашенко, М. Микієвич, Д. Мітрані, В. Оксамитний, І. Онищук, В. Погорілко, П. Рабінович, А. Селіванов, О. Скакун, І. Сліденко, В. Тацій, Ю. Тихомиров, Ю. Тодика, К. Томишат, Л. Удовика, В. Федоренко, С. Флогайтіс, Ю. Хабермас, В. Шаповал, А. Шевченко, Ю. Шемшученко, П. Шляхтун та інші.

Водночас у загальній теоретичній та конституційно-правовій науці відсутнє комплексне, системне, міждисциплінарне дослідження категорії «ефективність конституційно-правових норм», адже, з одного боку, теоретико-правові дослідження сфокусовано на розкритті загальних юридичних понять, таких як «система права», «правова система», «норма права» тощо, а наука конституційного права, своєю чергою, акцентує увагу на функціонуванні та удосконаленні окремих конституційно-правових інститутів, до яких належать, наприклад, sudoустрій, парламент, глава держави, місцеве самоврядування та інші.

Водночас в умовах конституційної модернізації, правової глобалізації та інтенсифікації процесів міждержавної інтеграції принципово важливим завданням як для теорії держави і права, так і для теорії конституційного права вбачається створення синергетичної парадигми ефективності конституційно-правових норм – як з точки зору їх загального місця і ролі

в національній системі права, так і з позицій специфічного конституційно-правового регулювання.

Особливо важливим це завдання постає в контексті реалізації стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що також потребує нового погляду на проблематику ефективного конституційно-правового забезпечення іманентно притаманної сучасним європейським правовим державам функції міждержавної інтеграції, включаючи належну інтерпретацію сутності інтеграційних процесів та визначення форм і методів їх впливу на стан забезпечення ефективності конституційно-правових норм у межах національних правових порядків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету «Проблеми та перспективи розвитку національної правової системи України в умовах європейської міждержавної інтеграції» (номер державної реєстрації 0116U000048).

Мета й завдання дослідження. Мета дослідження полягає в розкритті сутності та встановленні шляхів підвищення ефективності конституційно-правових норм в умовах сучасного розвитку системи права.

Для досягнення зазначеної мети в дослідженні було розв'язано такі завдання:

- визначити місце та роль системи права в національній правовій системі;
- розглянути принципи та особливості функціонування сучасної системи права;
- проаналізувати проблеми конституційної модернізації системи права в сучасних умовах суспільного розвитку;
- дати загальну характеристику конституційно-правової норми як елемента системи права;
- визначити методологію дослідження та стан наукової розробки категорії «ефективність конституційно-правових норм»;
- розкрити теоретико-правовий зміст категорії «ефективність конституційно-правових норм»;
- розглянути поняття та основні форми реалізації норм конституційного права в сучасних умовах розвитку системи права;
- дослідити соціальні та юридичні аспекти регулятивного впливу конституційно-правових норм на суспільні відносини;
- окреслити концептуальні підходи до визначення рівня ефективності конституційно-правових норм;
- розкрити поняття та сутність сучасних інтеграційних процесів;

– проаналізувати теоретичні та практичні аспекти ефективності дії конституційно-правових норм у державах-членах міждержавних інтеграційних об'єднань;

– розглянути ефективність конституційно-правових норм у національних системах права держав, які реалізують стратегічну мету вступу до міждержавного інтеграційного об'єднання (на прикладі України).

Об'єкт дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією та удосконаленням конституційно-правових норм.

Предмет дослідження – ефективність конституційно-правових норм в умовах сучасного розвитку системи права.

Методи дослідження. Методологічна база дослідження поєднує в собі загальнонаукові та спеціальні наукові концепції, теорії й методи. В якості методологічної бази дослідження використовуються такі методи пізнання: історичний, компаративного аналізу, емпіричного узагальнення, моделювання та абстрагування, діалектичний, системний, комплексний та інші. Так, для пізнання місця та ролі системи права в національній правовій системі застосовувався діалектичний метод. Історичний метод використовувався під час аналізу закономірностей становлення та розвитку форм реалізації конституційно-правових норм і доктрини конституціоналізму в цілому. Системний метод застосовувався при аналізі принципів та особливостей функціонування сучасної системи права, включаючи надання загальної характеристики конституційно-правовим нормам як елементу системи права. Методи моделювання та абстрагування використовувались в процесі визначення належних критеріїв і дослідження подальших перспектив забезпечення ефективності конституційно-правових норм як регулятора суспільних відносин. Широко застосовуються також загально-гносеологічні прийоми пізнання – індукції, дедукції, аналізу та синтезу, що уможливило дослідження теоретико-правових і логічних засад сучасних інтеграційних процесів з точки зору їх онтологічного впливу на ефективність дії конституційно-правових норм в державах-членах міждержавних інтеграційних об'єднань.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що це перше комплексне наукове дослідження ефективності конституційно-правових норм як теоретико-методологічної категорії конституційного права в умовах сучасного розвитку системи права, обумовленого процесами глобалізації та міждержавної інтеграції.

У межах здійсненого дослідження сформульовано низку теоретичних та практичних положень і висновків, зокрема:

вперше:

– визначено найважливіші особливості та визначальні тенденції розвитку системи права як інституту глобального (транснаціонального) конституціоналізму;

– сформульовано дефінітивне визначення конституційної модернізації системи права, під якою слід розуміти її оновлення, осучаснення на концептуальному, інституціональному та практично-праксіологічному рівнях без докорінних змін конституційного ладу, на основі вже закріплених у конституції та конституційному законодавстві основних, фундаментальних принципів конституційного права;

– визначено іманентну (внутрішню) сутність конституційної модернізації системи права, що знаходить відображення в її функціях, до яких належать: функція інституціоналізації; концептуального оновлення системи права; понятійного забезпечення процесів перетворення держави та права; забезпечення переходу держави та права до якісно нового етапу свого існування; вирішення (зняття) суперечностей (конфліктів і криз) між потребами розвитку суспільства та можливостями, нормативно заданими в рамках конституції та конституційного законодавства;

– виокремлено найважливіші особливості конституційно-правових норм у сучасному конституціоналізмі, до яких належать: загальнообов'язковий характер конституційно-правових норм; регулятивність щодо базових суспільних відносин; загальність та абсолютне коло адресатів;

– встановлено доцільність застосування для встановлення критеріїв ефективності конституційно-правових норм широкого міждисциплінарного підходу, побудованого на діалектичній синергетиці загальної теорії держави і права, конституційного права, міжнародного права, філософії, політології, економіки, соціології та інших наук про суспільство та людину, що вивчають об'єктивні закономірності розвитку природи, суспільства, держави, людини як наявних форм буття матерії та свідомості;

– визначено необхідну кінцеву мету дії конституційно-правової норми, якою є забезпечення бажаної поведінки людей шляхом втілення правових норм у правомірній поведінці суб'єктів правових відносин;

– сформовано комплексну систему забезпечувальних елементів ефективності конституційно-правових норм;

– визначено теоретико-методологічний зміст категорії «ефективність конституційно-правових норм», що складається з таких структурних елементів: мета – забезпечення відповідності поведінки суб'єктів правових відносин змісту конституційно-правової норми (телеологічний аспект); сукупність конституційних принципів як світоглядна основа забезпечення ефективності конституційно-правових норм (онтологічний аспект); система

засобів, прийомів, умов ефективної реалізації конституційно-правових норм (праксіологічний аспект); діяльність суб'єктів правових відносин зі створення та застосування конституційно-правових норм (функціональний аспект); критерії оцінки ефективності конституційно-правових норм відповідно до пануючих у суспільстві фундаментальних конституційних цінностей (аксіологічний аспект);

- сформульовано дефінітивне визначення категорії «ефективність конституційно-правових норм», під якою слід розуміти якісну та кількісну здатність конституційно-правових норм забезпечувати здійснення суб'єктами конституційно-правових відносин – усвідомлених, цілеспрямованих і правомірних вольових актів (через здійснення певної дії або утримання від її здійснення), заздалегідь закладених (запрограмованих) у нормах в якості кінцевого результату їх реалізації;

- визначено місце і роль якості конституційної правотворчості у процесі забезпечення ефективності конституційно-правових норм;

- розкрито соціальний та юридичний механізми регулятивної дії конституційно-правових норм;

- запропоновано загальний соціальний критерій ефективності конституційно-правових норм, яким у сучасній правовій державі є їх відповідність основоположному принципу верховенства права, що забезпечує формування єдиного вектору ефективного суспільного розвитку в широкому значенні цієї політико-правової категорії;

- запропоновано принципово нове уявлення про правовий статус Європейського Парламенту як модельний зразок трансферу ефективних конституційно-правових норм (інтернаціоналізації) з національного на інтеграційний (наднаціональний) рівень функціонування правової системи;

- визначено основні предметні сфери конституціоналізації європейських правових стандартів як чинника впливу на ефективність конституційно-правових норм;

- сформульовано комплексну модель тактичних напрямів забезпечення та подальшого підвищення ефективності конституційно-правових норм на сучасному етапі конституційного розвитку України.

удосконалено:

- доктринальні підходи до імплементації міжнародно-правових і наднаціональних (інтеграційних) норм та інститутів як основного фактору впливу на національну систему права;

- уявлення про галузеву правову норму як елемент структури сучасної системи права та її змістовні, онтологічні, аксіологічні, інструментально-інституціональні елементи;

- наукові підходи до визначення методологічного інструментарію дослідження оптимальних шляхів підвищення ефективності конституційно-правових норм;

- комплексну модель забезпечення загальної соціальної ефективності конституційно-правових норм у правових системах держав-членів міждержавних інтеграційних об'єднань;

отримали подальший розвиток:

- положення про правову систему ЄС як самостійну, окрему правову систему, що здійснює безпосередній вплив на національні правові системи через інституціональну, нормативну, ідеологічну, функціональну, комунікативну підсистему;

- доктринальні погляди на сучасні процеси міждержавної інтеграції як фактор впливу на формально-юридичний зміст, на систему гарантій і правозастосовних механізмів та на загальний рівень соціальної ефективності конституційно-правових норм;

- положення про визначальне місце та роль міжнародного договору як основного джерела конституціоналізації універсальних, регіональних і двосторонніх правових стандартів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в монографії пропозиції та висновки можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – для подальшого теоретичного узагальнення, вироблення пропозицій та висновків стосовно конституційно-правової доктрини, вдосконалення конституційного і галузевого законодавства;

- у правозастосовній діяльності – для вдосконалення нормопроєктування в сфері конституційного та галузевого законодавства, а також прийняття нових законодавчих актів, внесення змін у існуючі законодавчі акти відповідно до потреб сучасного розвитку системи права;

- у навчальному процесі – при підготовці курсів лекцій, підручників і навчальних посібників з дисциплін «Конституційне право України», «Муніципальне право України», «Порівняльне конституційне право».

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень дисертанта. У джерелах, де автор виступає співавтором або членом авторського колективу, йому належить розробка концептуальних засад і окремих аспектів досліджуваної проблематики.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження було оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема:

«Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва» (м. Маріуполь, 23–25 травня 2011 р.), «Європейська традиція в міжнародному праві: реалізація прав людини» (м. Братислава, Словаччина, 5–6 травня 2016 р.); «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві (м. Одеса, 29–30 грудня 2017 р.); «Якість та ефективність законотворення: актуальні проблеми» (м. Київ, 1 лютого 2017 р.); «Концептуальне законотворення: зарубіжний досвід та національна практика» (м. Київ, 26 квітня 2017 р.); «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні» (м. Маріуполь, 22 травня 2019 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у індивідуальній монографії, 28 наукових статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, у тому числі в 3 періодичних виданнях іноземних держав та 18 виданнях, внесених до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща), і в 6 тезах доповідей на науково-практичних конференціях і круглих столах.

Структура дисертації визначена метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 478 сторінок, з них основного тексту – 428 сторінок. Кількість використаних джерел – 452 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, ступінь розробки теми дисертаційного дослідження, визначаються мета й завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їх апробація, міститься інформація щодо публікацій, структури та обсягу дисертації.

Розділ 1 «Система права як категорія правового життя сучасного суспільства» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Місце та роль системи права у національній правовій системі» зазначається, що система конституційного права виступає елементом самоорганізуючого механізму системи права, а система права, своєю чергою, обумовлює форми самоорганізації та способи функціонування національної правової системи, що об'єднує всі правові явища в межах певного соціуму державного, інтеграційного або міжнародного (міждержавного) рівня.

Визначено основні ознаки системи права як фундаментального елемента правової системи, серед яких:

1) об'єктивна зумовленість, тобто система права реально зумовлена особливостями економічного та соціально-політичного розвитку, існує у зв'язку з функціонуючим соціальним середовищем, тобто з елементами, які сприяють розвитку системи права, але перебувають поза її структурним утворенням;

2) органічна єдність і узгодженість, тобто структурна цілісність і взаємозв'язки правових норм, їх взаємна узгодженість і цілеспрямованість, відсутність суперечностей всередині системи;

3) структурна різноманітність (внутрішній розподіл) – система права складається з неоднакових за змістом і обсягом структурних елементів, які логічно поєднують і розподіляють нормативний матеріал відповідно до його функціональної спрямованості;

4) стабільність і динамізм – система права зумовлена постійним складом базових галузей права, інститутів права; зберігаючи стабільність, водночас системи права визначаються динамічним складом норм, інститутів права та правовідносин, що їх формують. Поява нових інститутів права призводить до формування нових галузей права (інформаційне, космічне, банківське тощо);

5) поділ (диференціація) і структурна ієрархічність – поділ системи права на порівняно самостійні структурні елементи і наявність між ними певних рівнів ієрархії, згори донизу: галузі та підгалузі права, інститути права. Такі групування норм права зумовлені великою різноманітністю суспільних відносин, що ними регулюються. Особливе місце узагальнюючого характеру в системі права посідають правові спільності (публічне і приватне право; матеріальне і процесуальне право).

Виходячи з означених теоретико-методологічних позицій доведено, що норма права є первинним елементом будь-якої системи права, який відображає об'єктивно існуючі в суспільстві або на міжсуспільному рівні соціальні реалії.

У підрозділі 1.2 «Принципи та особливості функціонування сучасної системи права» досліджено науково-доктринальні та практичні підходи до визначення характерних властивостей системи права як фундаментальної конструкції регулювання суспільних відносин.

Зазначається, що системи права різних рівнів (універсальні, наднаціональні, національні) в сучасних умовах правової глобалізації та міждержавної інтеграції перебувають під безпосереднім впливом новітніх тенденцій у праві, політиці, економіці, культурі та соціальній сфері, що викликає об'єктивний процес формування принципово нових закономірностей та особливостей їх прогресивного розвитку і модернізаційної трансформації.

Так, однією з визначальних тенденцій розвитку сучасної системи права є розширення зон дії права як такого, що супроводжується розширенням меж правового простору в структурі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. У цій парадигмі особливе значення має розширення меж міжнародно-правового регулювання та взаємодія міжнародного й конституційного права в умовах інтенсифікації інтеграційних політико-правових процесів, що на універсальному рівні виражаються, зокрема, у становленні новітнього дискурсу транснаціонального (глобального) конституціоналізму.

В результаті аналізу суспільно-політичних засад функціонування сучасної системи права з точки зору їх юридичного змісту та конституційно-правової природи, констатується їх неабияка важливість та актуальність для функціонування системи права як цілісної юридичної категорії, що пояснюється з позицій їх загальносистемного характеру, конституційно-правової об'єктивності та знаходження належних цілей конституційного впливу на суспільні відносини у різних сферах життєдіяльності суспільства, основною з яких у демократичній, правовій державі слід визнати забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Завдяки цим властивостям конституційні принципи забезпечують комплексну реалізацію нормативної складової національної правової системи як єдиного цілісного процесу, що здійснюється єдиною (але розподіленою за характером виконуваних функцій на окремі гілки з метою взаємного контролю та найбільшою ефективності функціонування) публічною владою, внутрішні якості якої зумовлюються її структурно-функціональними особливостями.

Визначено, що у площині конституційно-правового забезпечення прав людини і громадянина знаходить свій найбільший прояв взаємний вплив та іманентний взаємозв'язок з внутрішнім правопорядком імплементація міжнародно-правових норм до національної системи права, а конституційно-правовим нормам як первинному структурному елементу системи права у такій парадигмі належить ключова роль щодо формування поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, їх соціалізації та трансформації в сучасних умовах конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного права усталених правових держав.

У підрозділі 1.3 «Проблеми конституційної модернізації системи права у сучасних умовах суспільного розвитку» надається змістовна характеристика конституційної модернізації системи права як ключової тенденції сучасного етапу конституційно-правового розвитку.

Визначено, що в сучасних умовах система права знаходиться під впливом цілої низки об'єктивних процесів, серед яких і цілеспрямована модернізація правового регулювання, і універсальні, зовнішні процеси правової глобалізації та міждержавної інтеграції.

Фундаментальною основою правової модернізації суспільства є конституційна модернізація, яка відбувається на рівні базових, найважливіших суспільних відносин через прогресивне реформування конституційно-правових інститутів, системи джерел конституційного права, конституційно-правових норм і практики їх застосування в практично-праксіологічній площині.

При цьому конституційна реформа передбачає ухвалення нової конституції або якісну зміну чинного основного закону, в той час як конституційна модернізація спрямована на оновлення й осучаснення конституції та не передбачає докорінних змін конституційного ладу.

Розділ 2 «Теоретико-методологічні проблеми визначення категорії “ефективність конституційно-правових норм”» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Загальна характеристика конституційно-правової норми як елемента правової системи»* зазначається, що для побудови сучасної моделі розуміння сутності правової норми як елемента правової системи необхідно з'ясувати та скласти доктринальне уявлення про декілька аспектів змісту та форми норми права, виходячи із загальних підходів до права як до нормативної, системної, формально визначеної системи певних соціальних правил поведінки, створених для абсолютного кола адресатів. По-перше, це цінність правової норми, тобто важливо зрозуміти, у чому саме полягає аксіологічне значення для суспільства та держави факту існування кожної окремої норми права як соціального регулятора конкретних правових відносин, що охоплюються відповідним нормативним приписом. По-друге, це структура правової норми, що складає її формальну характеристику в механізмі правового регулювання. По-третє, важливо встановити форми та методи реалізації правових норм у правових відносинах, тобто всебічно дослідити практично-праксіологічну (змістовну) домінуючу функціонування правових норм у сучасному суспільстві.

У відповідності до зазначеного алгоритму розкриття загальних теоретико-методологічних особливостей категорії «правова норма», які повною мірою стосуються і конституційно-правових норм як галузевого різновиду правових норм, розглянуто існуючі наукові концепції визначення відповідної дефініції, з урахуванням системно-структурного місця позначеної нею категорії серед основних елементів правової системи у всьому її різноманітті

та диференційованому вигляді, притаманному сучасному нормативно-правовому регулюванню.

Застосування означеного методологічного підходу дало змогу визначити найважливіші особливості норм конституційного права в сучасному конституціоналізмі:

- по-перше, це загальнообов'язковий характер конституційно-правових норм, тобто норма конституційного права є обов'язковою для всіх суб'єктів конституційного права без винятку;

- по-друге, норми конституційного права є регулятивними, оскільки встановлюють чи санкціонують правило поведінки, яке регулює суспільні відносини;

- по-третє, вони мають формально-визначений характер, тобто будучи виданими народом, чи державою, чи суб'єктами місцевого самоврядування, мають письмову, документальну форму, яка надає можливість всім суб'єктам конституційного права ясно і точно розуміти їх зміст і сутність;

- по-четверте, норма конституційного права має загальний характер, тобто поширюється на всіх суб'єктів, що стають учасниками правовідносин, передбачених цією нормою.

Фундаментальною характерною особливістю є й те, що конституційно-правові норми не можуть бути відокремленими від суспільного життя, тобто виступати продуктом «чистого розуму» або результатом вольового інтелектуального зусилля, відірваного від реального стану суспільних відносин, а конституціоналізм як політико-правова доктрина має чітко виражений історичний характер та діалектичний концепт поступового становлення і розвитку.

Більше того, відокремленість конституційно-правових норм від об'єктивно існуючих суспільних відносин є принципово неможливою за визначенням, адже ці норми є не лише концептуальними, «програмними» стосовно принципів особливостей функціонування національної правової системи, але й впливають на повсякденне життя кожного громадянина.

У підрозділі 2.2 «Методологія дослідження та стан наукової розробки категорії “ефективність конституційно-правових норм”» визначено, що при проведенні дослідження ефективності конституційно-правових норм, крім методології юриспруденції може бути цілком виправданим використання спеціальних методів інших (неюрідичних) наук, таких як, наприклад: хронологічний (використовується історичною наукою) – для встановлення конкретно-історичних етапів розвитку конституціоналізму та конституційно-правового нормативного регулювання в контексті історіософської парадигми дослідження конституційно-правової модернізації суспільства; метод

тестування та анкетування (психологія) – для визначення критеріїв та оптимальних шляхів підвищення ефективності впливу конституційно-правових норм на правосвідомість громадян; математичні методи побудови алгоритмів і формул – для встановлення кількісного та якісного рівня ефективності реалізації конституційно-правових норм у суспільних відносинах.

При цьому найбільш актуальним у сучасних умовах міждержавної інтеграції предметом наукового пізнання та подальшого практично-прикладного впровадження вбачається питання про підвищення ефективності норм права в цілому, і зокрема конституційно-правових норм як базового структурного елементу правової системи суспільства та держави, адже саме на рівні галузевих норм конституційного права в процесі правової інтеграції насамперед імплементуються загальновизнані правові принципи та правові цінності як універсального, так і регіонального (європейського) рівня.

Важливість методологічного інструментарію для дослідження оптимальних шляхів підвищення ефективності конституційно-правового регулювання знаходить свій прояв в контексті відразу декількох чинників, серед яких варто відзначити наступні: а) важливість місця конституціоналізації міжнародного правопорядку в умовах сучасних інтеграційних процесів, які ідентично впливають на суспільні відносини у державах з різноманітними правовими системами; б) актуальність на сучасному етапі теоретико-правових проблем, пов'язаних з необхідністю вдосконалення та підвищення ефективності конституційно-правового регулювання шляхом розроблення та впровадження ефективних конституційно-правових норм, які повністю відповідають сучасному стану суспільних відносин і здатні належним чином врегулювати поведінку широкого кола суб'єктів конституційно-правових відносин, серед яких на сучасному етапі окремо слід відзначити такі принципово нові, як міждержавні інтеграційні об'єднання з елементами конституційної наднаціональності (Європейський Союз); в) необхідність розроблення комплексної методології дослідження ефективності конституційно-правових норм на сучасному етапі конституційного розвитку, із застосуванням широкого (комплексного) міждисциплінарного підходу, побудованого на діалектичній синергетиці загальної теорії держави і права, конституційного права, міжнародного права, філософії, політології, економіки, соціології та інших наук про суспільство та людину, котрі вивчають об'єктивні закономірності розвитку природи, суспільства, держави, людини як наявних форм буття матерії та свідомості.

У підрозділі 2.3 «Теоретико-правовий зміст категорії “ефективність конституційно-правових норм”» досліджено теоретично-концептуальні

підходи до дефінітивного визначення поняття «ефективність конституційно-правових норм» на сучасному етапі розвитку доктрини і практики конституціоналізму.

Визначено, що кінцевою метою ефективної дії будь-якої правової (зокрема конституційно-правової) норми є забезпечення бажаної поведінки людей шляхом втілення правових норм у правомірній поведінці суб'єктів правових відносин, причому безпосереднім предметом правового регулювання виступає вольова поведінка суб'єктів, а отже, визнати ефективною конституційно-правову норму можна виключно в тому випадку, якщо вона здатна спонукати суб'єктів правових відносин до правомірних вольових актів (через здійснення певної дії або утримання від її здійснення), заздалегідь закладених (запрограмованих) у цій нормі в якості кінцевого результату її реалізації.

Водночас будь-яка конституційно-правова норма реалізується не щодо окремого суб'єкта, а виступає елементом системи права в цілому, тобто втрачає свій зміст і сенс поза соціумом, в умовах відсутності реальних суспільних відносин, на регулювання яких спрямована дана норма.

Підкреслено, що теоретико-методологічний зміст категорії «ефективність конституційно-правових норм» складається з декількох структурних елементів, серед яких: мета – забезпечення відповідності поведінки суб'єктів правових відносин змісту конституційно-правової норми (телеологічний аспект ефективності конституційно-правових норм); сукупність конституційних принципів як світоглядна основа забезпечення ефективності конституційно-правових норм (онтологічний аспект); система засобів, прийомів, умов ефективної реалізації конституційно-правових норм (праксіологічний аспект); діяльність суб'єктів правових відносин зі створення та застосування конституційно-правових норм (функціональний аспект); критерії оцінки ефективності конституційно-правових норм у відповідності до пануючих у суспільстві фундаментальних конституційних цінностей (аксіологічний аспект).

Підсумовуючи різні доктринальні підходи (як теоретико-методологічні, так і практично-прикладні) до визначення змісту категорії «ефективність конституційно-правових норм», слід констатувати, що під цим поняттям в сучасних умовах розвитку конституціоналізму розуміється якісна та кількісна здатність конституційно-правових норм забезпечувати здійснення суб'єктами конституційно-правових відносин – усвідомлених, цілеспрямованих і правомірних вольових актів (через здійснення певної дії або утримання від її здійснення), заздалегідь закладених (запрограмованих) у нормах в якості кінцевого результату їх реалізації.

Розділ 3 «Ефективність регулятивного впливу конституційно-правових норм у національній системі права» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Поняття та основні форми реалізації норм конституційного права в сучасних умовах розвитку системи права»* зазначається, що конституційно-правові норми як ефективний регулятор найважливіших соціальних відносин знаходять свій безпосередній практичний прояв у формах їх реалізації в конкретних життєвих обставинах, котрі охоплюються сферою відповідної галузі як елемента національної системи права.

Окреслено, що під реалізацією конституційно-правових норм у сучасній правовій державі слід розуміти процес їх безпосереднього втілення у поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин шляхом здійснення ними певних дій (активна реалізація) або утримання від тих чи інших дій (пасивна реалізація).

Показано, що в сучасних умовах розвитку системи права ефективність реалізації конституційно-правових норм безпосередньо залежить від якості конституційної правотворчості, основними критеріями якої є належна мета конституційно-правового регулювання, юридична законодавча техніка, діалектичний зв'язок з іншими конституційно-правовими нормами та внутрішня здатність конкретної норми формувати правомірну поведінку індивіда в усіх подібних фактичних ситуаціях.

У підрозділі 3.2 *«Соціальні та юридичні аспекти регулятивного впливу конституційно-правових норм на суспільні відносини»* визначено, що ефективність конституційно-правових норм обумовлюється належним функціонуванням механізму дії конституційного права, який за своїм внутрішнім онтологічним змістом є проміжною ланкою між процесом конституційної правотворчості та поведінкою суб'єктів конституційно-правових відносин.

При цьому слід розрізняти два дискурси дії конституційно-правових норм у просторі та часі та за колом осіб у межах національної системи права: 1) соціальний механізм регулятивного впливу конституційно-правових норм, під яким слід розуміти сукупність соціальних, соціально-психологічних, інформаційних чинників (аспектів) сприйняття особистістю та суспільством в цілому конституційно-правових норм, інститутів, що виявляється через правомірну поведінку адресатів цих норм; 2) юридичний механізм регулятивного впливу конституційно-правових норм, що складається зі спеціальних способів правового впливу на формування правомірної поведінки суб'єктів, найбільш загальними із яких є переконання, можливість

застосування державного примусу та безпосереднього застосування заходів державного примусу (негативна юридична відповідальність за правопорушення).

Розглядаючи соціальний механізм регулятивного впливу конституційно-правових норм варто відзначити, що саме соціальні чинники найчастіше є визначальними для досягнення належного рівня їх ефективності з точки зору формування правомірної поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин (залежно від потрібної форми реалізації тієї чи іншої конкретної норми – як пасивної, так і активної).

Соціальний механізм регулятивної дії конституційно-правових норм об'єктивує впровадження відповідного юридичного механізму як сукупності формальних способів впливу на правову свідомість суб'єктів конституційно-правових відносин (конституційно-правову свідомість).

При цьому юридичний механізм регулятивної дії конституційно-правових норм активується ще на стадії конституційної правотворчості, адже одним із основних функціональних напрямів правотворчої діяльності є знаходження оптимального балансу між формою та змістом правової норми, що безпосередньо впливатиме і на загальну ефективність відповідної правової норми.

У підрозділі 3.3 «Концептуальні підходи до визначення рівня ефективності конституційно-правових норм» зазначається, що ефективність конституційно-правових норм як принципово нова категорія для теорії конституційного права потребує розроблення належних критеріїв її оцінки, з метою пошуку оптимальних шляхів подальшої конституційної модернізації та підвищення ефективності чинних норм Конституції, конституційних законів та інших галузевих джерел.

У цьому контексті визначено, що встановлення критеріїв ефективності конституційно-правових норм має ґрунтуватися на здобутках різних наукових дисциплін (тобто на широкому міждисциплінарному підході), і насамперед теорії держави та права, яка вивчає формування, організацію, функціонування, оцінку результативності та ефективності нормативно-правового регулювання суспільних відносин.

Показано, що загальним соціальним критерієм ефективності конституційно-правових норм у сучасній правовій державі є їх відповідність основоположному принципу верховенства права, що забезпечує формування єдиного вектору ефективного суспільного розвитку в широкому значенні цієї політико-правової категорії. В іншому випадку слід було б аналізувати ефективність конституційного законодавства, а не ефективність конституційного права на рівні його норм, які не можна розглядати у відриві

від правових принципів, ідей, природних прав людини і громадянина тощо, які також є предметом конституційно-правового регулювання та конституційно-правового гарантування з боку правової держави.

Розділ 4 «Ефективність конституційно-правових норм у правових системах держав-членів міждержавних інтеграційних об'єднань» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Поняття та сутність сучасних інтеграційних процесів» зазначається, що сучасні процеси міждержавної інтеграції здійснюють безпосередній вплив на зміст, систему гарантій і правозастосовних механізмів, на рівень ефективності конституційно-правових норм, адже передбачають гармонізацію конституційного законодавства та європейського права, включаючи новітній феномен наднаціонального регулювання, який можна прослідкувати на прикладі такого унікального інтеграційного об'єднання, як Європейський Союз.

Окреслено, що належний рівень загальної соціальної ефективності конституційно-правових норм у правових системах держав-членів міждержавних інтеграційних об'єднань може бути практично досягнуто виключно за умови функціонування національної правової системи на концептуальній основі імплементації спільних принципів і цінностей відповідного інтеграційного об'єднання (регіональних правових стандартів), а також загально визнаних універсальних міжнародно-правових стандартів на усіх рівнях національної правової матерії, включаючи конституційний правопорядок і національну модель практики застосування конституційно-правових норм у повсякденній життєдіяльності індивіда, суспільства, держави.

У підрозділі 4.2 «Теоретичні та практичні аспекти ефективності дії конституційно-правових норм у державах-членах міждержавних інтеграційних об'єднань» визначено, що на сучасному етапі європейської міждержавної інтеграції в межах Європейського Союзу ключовими процесами у взаємодії між національними конституційними правопорядками держав-членів та європейським правом є взаємопов'язані процеси конституціоналізації міжнародного права та «дзеркальної» щодо неї інтернаціоналізації конституційного права.

Прикладом інтенсифікації наведених процесів є, серед інших сфер, конституційно-правове та профільно-галузеве забезпечення міжнародних (універсальних і регіональних) стандартів прав людини і громадянина.

Так, європейський правовий стандарт «право кожного на життя» забезпечується на рівні національних правових систем законодавчо закріпленими позитивними та негативними зобов'язаннями держави, такими

як запровадження кримінальної відповідальності за позбавлення життя, обов'язок розслідувати кожний факт насильницького позбавлення життя, скасування смертної кари, утримання від безпідставного застосування літальної сили тощо. Водночас право на життя одночасно є основним конституційним правом людини і громадянина у будь-якій державі-члені ЄС, і національний досвід забезпечення цього права через зворотний інституціональний зв'язок здатен доповнювати та посилювати як регіональні (європейські), так і універсальні (міжнародно-правові) стандарти права на життя.

Яскравим зразком трансферту ефективних конституційно-правових норм інституціонального характеру на рівень функціонування інститутів інтеграційного об'єднання як діалектичної єдності та домінуючої онтологічно обґрунтованої системи в цілому є створення Європейського Парламенту на основі концептуальної конституційно-правової моделі парламенту як національного внутрішньодержавного представницького органу, без існування та реальної дієздатності якого є принципово неможливим забезпечення демократичного ладу та основоположних ідей конституціоналізму як такого.

Аналізуючи конституційні положення, характерні для європейських держав, звертається увага на визначення в них співвідношення міжнародного та національного права, адже фіксація в конституційних положеннях чітко визначеного співвідношення між національним і міжнародним правом забезпечує їх узгодженість та сприяє попередженню юридичних колізій, тобто підвищує ефективність конституційно-правових норм, що регулюють різноманітні аспекти участі держави у процесах європейської міждержавної інтеграції.

У підсумку зазначено, що конституційні форми сприйняття спільних норм, стандартів і принципів інтеграційного об'єднання держав-членів Європейського Союзу прямо відтворюють функції сучасної правової держави, включаючи новітню функцію міждержавної інтеграції, та реалізуються через ефективні конституційно-правові норми, що обумовлюють ці форми і ґрунтуються на основних конституційних принципах як базових критеріях загальної соціальної ефективності.

У підрозділі 4.3 «Ефективність конституційно-правових норм у національних системах права держав, які реалізують стратегічну мету вступу до міждержавного інтеграційного об'єднання (на прикладі України)» зазначається, що розгляд особливостей забезпечення ефективності конституційно-правових норм у новітніх умовах європейської міждержавної інтеграції в національних системах права держав, які реалізують стратегічну

мету вступу до міждержавного інтеграційного об'єднання, є актуальним і своєчасним для України як держави, яка з 2014 р. перебуває в асоціативних відносинах з єдиним міждержавним інтеграційним об'єднанням, що має елементи наднаціонального правового регулювання, тобто таким, що вийшло на принципово новий рівень правової інтеграції, – Європейським Союзом.

Визначено такі основні тактичні напрями забезпечення та подальшого підвищення ефективності конституційно-правових норм на сучасному етапі конституційного розвитку України: підвищення загального рівня правової свідомості та правової культури в соціумі до рівня, достатнього як для належної імплементації європейських правових стандартів, так і для відповідного забезпечення ефективної реалізації конституційно-правових норм; створення необхідного інструментально-інституціонального фундаменту для забезпечення ефективності конституційно-правових норм як регулятора базових суспільних відносин через формування ефективного та належного публічного управління; усунення юридичних колізій у конституційно-правовій матерії; формування збалансованого підходу до співвідношення між імплементацією європейських правових стандартів і збереженням національної конституційної традиції; поглиблення конституційної децентралізації та становлення реальної і дієвої системи місцевого й регіонального (проміжного) самоврядування (локальної конституційної демократії); запобігання надмірній політизації конституційно-правових норм і переведення конституційно-правових інститутів в юридичну парадигму регулювання та практичної реалізації.

ВИСНОВКИ

У **висновках** містяться найсуттєвіші та найважливіші результати дисертаційного дослідження, наводяться теоретичні узагальнення та нові підходи до розгляду проблематики забезпечення ефективності конституційно-правових норм як базового регулятора суспільних відносин, зокрема слід відзначити наступні положення:

1. Система конституційного права виступає елементом самоорганізуючого механізму системи права, а система права, своєю чергою, обумовлює форми самоорганізації та способи функціонування національної правової системи, яка об'єднує усі правові явища в межах певного соціуму державного, інтеграційного або міжнародного (міждержавного) рівня.

2. До іманентних (внутрішньо притаманних) ознак системи права належать об'єктивна зумовленість, органічна єдність і узгодженість, структурна

різноманітність, стабільність і динамізм, а також поділ (диференціація) і структурна ієрархічність.

3. Норма права є первинним елементом будь-якої системи права, який відображає об'єктивно існуючі в суспільстві або на міжсуспільному рівні соціальні реалії.

4. Правова система ЄС є самостійною, окремою правовою системою, що складається з усіх необхідних елементів будь-якої правової системи, таких як суб'єкти права, правові норми та принципи, правові відносини (у тому числі – правова поведінка, юридична практика та режим функціонування правової системи), правова ідеологія, правова свідомість, правові погляди, правова культура; а також має зв'язки між наведеними елементами, котрі є результатом їх взаємодії, а саме – законність і правопорядок, які об'єднуються в п'ять підсистем правової системи: інституціональну; нормативну (регулятивну); ідеологічну; функціональну; комунікативну.

5. Правова система ЄС нормативно базується на європейському праві у вузькому сенсі як сукупності правових норм, що містяться в актах Європейського Союзу та Європейських Співтовариств.

6. ЄС є об'єднанням особливого типу у світовій практиці, яке динамічно розвивається шляхом консолідації зусиль держав-учасниць і модернізації засобів та механізмів досягнення поставлених цілей.

7. У правовій системі Європейського Союзу і Європейських Співтовариств з багатьох питань діє принцип пріоритету європейського права у вузькому сенсі стосовно національного права держав-членів, тобто йдеться про прямий, безпосередній вплив системи права інтеграційного об'єднання наднаціонального рівня на національні системи права як принципово нове явище сучасної політико-правової дійсності.

8. Системи права різних рівнів (універсальні, наднаціональні, національні) в сучасних умовах правової глобалізації та міждержавної інтеграції перебувають під безпосереднім впливом новітніх тенденцій у праві, політиці, економіці, культурі та соціальній сфері, що викликає об'єктивний процес формування принципово нових закономірностей та особливостей їх прогресивного розвитку і модернізаційної трансформації.

9. Зміст правових норм, які складають фундамент національної системи права, в сучасних умовах значно розширюється за рахунок імплементації, у тому числі – шляхом прямої рецепції, до системи законодавства та правозастосовної практики елементів (норм та інститутів) міжнародно-правової та інтеграційних (наднаціональних) систем права.

10. Сучасний розвиток системи права як інституту глобального (транснаціонального) конституціоналізму має такі найважливіші

особливості та визначальні тенденції розвитку: сучасна система права повинна відтворювати демократичну, правову державність у державах з демократичною формою політичного режиму і забезпечувати зв'язок правового регулювання із суспільством, із громадянами відповідної держави; загальна демократизація системи права, відображена в конституційно-правових нормах, прийнятих у всьому світі після Другої світової війни, містить ідеї демократичного устрою суспільного життя та демократичного характеру діяльності органів і посадових осіб публічної влади, як державної, так і муніципальної й регіональної; розширення зон дії права як такого і конституційного права зокрема, що супроводжується розширенням меж правового простору в структурі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин, при цьому у вказаній парадигмі особливе значення має розширення меж міжнародно-правового регулювання та взаємодія міжнародного і конституційного права в умовах інтенсифікації інтеграційних політико-правових процесів, що на універсальному рівні виявляються, зокрема, у становленні новітнього дискурсу транснаціонального (глобального) конституціоналізму; гуманізація системи права та її переорієнтування з інтересів держави на інтереси індивіда та суспільства в цілому через політико-правовий концепт забезпечення прав людини і громадянина в якості найвищої мети діяльності публічної влади та ключове завдання чинного законодавства, найважливіший критерій ефективності норм права як соціального регулятора; збільшення обсягу та якісного змісту процесуальних (процедурних) норм у формально-юридичній структурі системи права, в тому числі – на конституційно-правовому рівні.

11. У площині конституційно-правового забезпечення прав людини і громадянина знаходить свій найбільший прояв взаємний вплив та іманентний взаємозв'язок з внутрішнім правопорядком імплементація міжнародно-правових норм до національної системи права, а конституційно-правовим нормам як первинному структурному елементу системи права в такій парадигмі належить ключова роль у формуванні поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, їх соціалізації та трансформації в сучасних умовах конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного права усталених правових держав.

12. Під конституційною модернізацією системи права слід розуміти її оновлення, осучаснення на концептуальному, інституціональному та практично-праксіологічному рівнях без докорінних змін конституційного ладу, на основі вже закріплених у конституції та в конституційному законодавстві основних, фундаментальних принципів конституційного права.

13. Іманентна (внутрішня) сутність конституційної модернізації системи права знаходить свій вираз у її функціях, до яких належать: функція інституціоналізації; концептуального оновлення системи права; понятійного забезпечення процесів перетворення держави та права; забезпечення переходу держави та права до якісно нового етапу свого існування; вирішення (зняття) суперечностей (конфліктів і криз) між потребами розвитку суспільства та можливостями, нормативно заданими в рамках Основного Закону держави.

14. Характеристику галузевої правової норми в структурі національної системи права складає сукупність таких елементів: цінність правової норми, тобто аксіологічне значення для суспільства та держави факту існування кожної окремої норми права як соціального регулятора конкретних правових відносин, що охоплюються відповідним нормативним приписом; структура правової норми, що складає її формальну характеристику в механізмі правового регулювання; форми та методи реалізації правових норм у правових відносинах, тобто практично-праксіологічна (змістовна) домінанта функціонування правових норм у сучасному суспільстві.

15. При дослідженні теоретико-методологічних особливостей функціонування конституційно-правових норм слід проводити та чітко усвідомлювати різницю між поняттями «носії влади», «носії правотворчої функції» та «джерело влади», «джерело права», «джерело національної правової системи», адже джерелом правової системи та усіх її елементів, включаючи правові норми, у подібному розумінні є виключно народ, який легітимізує державу та її апарат у статусі носіїв публічної влади, включаючи повноваження щодо створення та подальшого забезпечення належної реалізації норм права в інтересах усього суспільства.

16. Конституційно-правові норми втілюють у своїй внутрішній сутності всі основні ознаки соціальних норм, тобто, як вже відзначалося, є результатом свідомої соціальної діяльності людини, при цьому в них знаходять своє відображення окремі прояви спонтанності нормативно-правового розвитку.

17. Фундаментальною характерною особливістю конституційно-правових норм є те, що вони не можуть бути відокремленими від суспільного життя, тобто виступати продуктом «чистого розуму» або результатом вольового інтелектуального зусилля, відірваного від реального стану суспільних відносин, а конституціоналізм як політико-правова доктрина має чітко виражений історичний характер та діалектичний концепт поступового становлення і розвитку.

18. До найважливіших особливостей норм конституційного права в сучасному конституціоналізмі, на наш погляд, слід віднести наступні: загальнообов'язковий характер конституційно-правових норм, тобто норма

конституційного права є обов'язковою для всіх суб'єктів конституційного права без винятку; норми конституційного права є регулятивними, оскільки встановлюють чи санкціонують правило поведінки, яке регулює суспільні відносини; конституційно-правові норми мають формально-визначений характер, тобто будучи виданими народом, чи державою, чи суб'єктами місцевого самоврядування, мають письмову, документальну форму, яка надає можливість всім суб'єктам конституційного права ясно і точно розуміти їх зміст і сутність; норма конституційного права має загальний характер, тобто поширюється на всіх суб'єктів, що стають учасниками правовідносин, передбачених цією нормою.

19. Теоретико-правовий і методологічний вимір підвищення ефективності нормативного конституційно-правового регулювання має ґрунтуватися на антропологічній парадигмі й гуманізмі як дієвих інструментах пізнання, якими володіє людство. Визнання цінності й значущості кожної людини, забезпечення її прав і свобод, надання реальних механізмів їх реалізації та захисту, які зрештою забезпечують стійкий розвиток людини й суспільства, є найважливішими складовими методологічного інструментарію дослідження ефективності правової системи у загальному філософському та юридичному аспектах її наукового пізнання, пошуку принципово нових форм її осучаснення та удосконалення на рівні правових норм, інститутів, відносин і правового життя в цілому.

20. Найбільш актуальним у сучасних умовах міждержавної інтеграції предметом наукового пізнання та подальшого практично-прикладного впровадження вбачається питання про підвищення ефективності норм права в цілому, і зокрема конституційно-правових норм як базового структурного елементу правової системи суспільства та держави, адже саме на рівні галузевих норм конституційного права у процесі правової інтеграції насамперед імплементуються загальноновизнані правові принципи та правові цінності як універсального, так і регіонального (європейського) рівня.

21. Важливість і своєчасність дослідження методологічного інструментарію – тобто дослідження оптимальних шляхів підвищення ефективності конституційно-правового регулювання, знаходить свій прояв в контексті відразу декількох чинників, серед яких варто відзначити наступні: важливе місце конституціоналізації міжнародного правопорядку в умовах сучасних інтеграційних процесів, які ідентично впливають на суспільні відносини у державах з різноманітними правовими системами; актуальність на сучасному етапі теоретико-правових проблем, пов'язаних із необхідністю вдосконалення та підвищення ефективності конституційно-правового регулювання шляхом розроблення та впровадження ефективних

конституційно-правових норм, які повністю відповідають сучасному стану суспільних відносин і здатні належним чином врегулювати поведінку широкого кола суб'єктів конституційно-правових відносин, серед яких на сучасному етапі окремо слід відзначити такі принципово нові, як міждержавні інтеграційні об'єднання з елементами конституційної наднаціональності (Європейський Союз).

22. Існує об'єктивна необхідність розробки комплексної методології дослідження ефективності конституційно-правових норм на сучасному етапі конституційного розвитку, із застосуванням широкого (комплексного) міждисциплінарного підходу, побудованого на діалектичній синергетиці загальної теорії держави і права, конституційного права, міжнародного права, філософії, політології, економіки, соціології та інших наук про суспільство та людину, що вивчають об'єктивні закономірності розвитку природи, суспільства, держави, людини як наявних форм буття матерії та свідомості.

23. Методологічні засади дослідження ефективності конституційно-правових норм мають бути побудовані на широкому міждисциплінарному підході, що враховує об'єктивні закономірності та досягнення правової науки (здебільшого – теорії держави і права та теорії конституційного права), загальної філософії, соціології, політології та інших провідних наук про суспільство та людину. Окреме місце серед наведених галузей наукового пізнання посідає загальна теорія держави і права, яка дає змогу узагальнити відомості про категорію «ефективність конституційно-правових норм», а також соціологія, що спрямована на досягнення відповідності юридичного змісту правових норм об'єктивно існуючим суспільним відносинам та рівню правосвідомості суспільства на тому чи іншому конкретно-історичному етапі його розвитку.

24. У методологічній площині конституційної модернізації суспільства об'єктивується виключне значення підвищення ефективності конституційно-правових норм у сучасних умовах правової глобалізації та міждержавної інтеграції, конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційно-правової матерії.

25. Дослідження ефективності конституційно-правових норм є необхідним елементом комплексного загальнотеоретичного дослідження ефективності правового регулювання на сучасному етапі міждержавної інтеграції, з метою пошуку доцільних шляхів удосконалення правотворчого та правозастосовного процесів задля їх відповідності тому стану суспільних відносин, що об'єктивно склався та існує в межах кожної конкретної національної правової системи.

26. Кінцевою метою ефективної дії будь-якої правової (зокрема конституційно-правової) норми є забезпечення бажаної поведінки людей шляхом втілення правових норм у правомірній поведінці суб'єктів правових відносин, причому безпосереднім предметом правового регулювання виступає вольова поведінка суб'єктів, а отже, і ефективною конституційно-правову норму можна визнати виключно у тому випадку, якщо вона здатна спонукати суб'єктів правових відносин до правомірних вольових актів (через здійснення певної дії або утримання від її здійснення), заздалегідь закладених (запрограмованих) у цій нормі в якості кінцевого результату її реалізації.

27. Ефективна реалізація галузевих норм конституційного права на концептуально-онтологічному рівні їх сприйняття соціумом безпосередньо залежить як від застосування специфічних юридичних засобів формування правомірної поведінки особи (дозволи, зобов'язання, заборони певних зразків поведінки), так і від інших (неюрідичних) засобів (психологічних, економічних, морально-етичних тощо), які дозволяють конституційно-правовим нормам ефективно досягати своєї основної мети.

28. До системи забезпечувальних елементів ефективності конституційно-правових норм можна віднести такі: наявність конституційного законодавства (включаючи конституцію або сукупність інших конституційних актів); ієрархія нормативно-правових актів, що ґрунтується на принципі законності; верховенство права як основна характеристика правової держави; повна і точна реалізація конституційно-правових норм діях суб'єктів конституційно-правових відносин; ефективне функціонування інститутів публічної влади з функцією забезпечення реалізації конституційно-правових норм, тобто охорони встановленого даними нормами правопорядку; комплексна та всебічна система гарантій ефективної дії конституційно-правових норм.

29. Теоретико-методологічний зміст категорії «ефективність конституційно-правових норм» складається з таких структурних елементів: мета – забезпечення відповідності поведінки суб'єктів правових відносин змісту конституційно-правової норми (телеологічний аспект ефективності конституційно-правових норм); сукупність конституційних принципів як світоглядна основа забезпечення ефективності конституційно-правових норм (онтологічний аспект); система засобів, прийомів, умов ефективної реалізації конституційно-правових норм (праксіологічний аспект); діяльність суб'єктів правових відносин зі створення та застосування конституційно-правових норм (функціональний аспект); критерії оцінки ефективності конституційно-правових норм відповідно до пануючих у суспільстві фундаментальних конституційних цінностей (аксіологічний аспект).

30. Під поняттям «ефективність конституційно-правових норм» у сучасних умовах розвитку конституціоналізму слід розуміти якісну та кількісну здатність конституційно-правових норм забезпечувати здійснення суб'єктами конституційно-правових відносин – усвідомлених, цілеспрямованих і правомірних вольових актів (через здійснення певної дії або утримання від її здійснення), заздалегідь закладених (запрограмованих) у нормах в якості кінцевого результату їх реалізації.

31. Під реалізацією конституційно-правових норм у сучасній правовій державі слід розуміти процес їх безпосереднього втілення у поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин шляхом здійснення ними певних дій (активна реалізація) або утримання від тих чи інших дій (пасивна реалізація).

32. Основними формами реалізації конституційно-правових норм є їх дотримання, виконання, використання, а специфічною (непрямою) формою – застосування.

33. В сучасних умовах розвитку системи права ефективність реалізації конституційно-правових норм безпосередньо залежить від якості конституційної правотворчості, основними критеріями якої є належна мета конституційно-правового регулювання, юридична законодавча техніка, діалектичний зв'язок з іншими конституційно-правовими нормами та внутрішня здатність конкретної норми формувати правомірну поведінку індивіда в усіх подібних фактичних ситуаціях.

34. Соціальний механізм регулятивної дії конституційно-правових норм складається із сукупності соціальних, соціально-психологічних та інформаційних регулюючих факторів.

35. Юридичний механізм регулятивної дії конституційно-правових норм концептуально ґрунтується на інституті конституційно-правової відповідальності, як позитивної, так і негативної, причому основним юридичним чинником ефективності конституційно-правових норм є позитивна відповідальність суб'єктів конституційно-правових відносин, тобто їх належне, сумлінне ставлення до реалізації цих норм, юридичним наслідком чого є правомірна (у тому числі – соціально активна) поведінка, яка закладена в якості бажаної кінцевої мети нормативно-правового регулювання до текстуального змісту конституційно-правових норм.

36. Соціальний та юридичний механізми регулятивної дії конституційно-правових норм на суспільні відносини мають загальну мету, якою є правомірна поведінка адресатів – суб'єктів конституційно-правових відносин, але для досягнення даної мети застосовуються різні способи та заходи впливу – якщо для соціального механізму характерним є політичний, соціально-

економічний, моральний, інформаційний вплив, то можливості юридичного механізму обмежені змістом чинних правових норм та спрямовані на їх безпосередню формально-юридичну реалізацію у життєдіяльності соціуму.

37. Модель захисту збалансованих інтересів суспільства і держави як основного критерію ефективності конституційно-правових норм є найбільш відповідною основній меті регулятивної дії конституційно-правових норм у сучасній правовій державі, якою є забезпечення правомірної поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин при здійсненні усіх можливих форм реалізації таких норм.

38. Конституційна правотворчість є цілеспрямованою діяльністю, у процесі якої відбувається формування і імплементація до правозастосування конституційно-правових норм уповноваженими суб'єктами конституційно-правових відносин з метою досягнення ефективного регулятивного впливу на базові суспільні відносини.

39. Значна кількість конституційно-правових норм є загальними, стратегічними, програмовими за своєю іманентною сутністю, що полягає в їх фундаментальному державотворчому і правотворчому характері, а тому їх ефективність слід вимірювати саме за загальним станом правопорядку у суспільстві, який за достатнього рівня ефективності відповідних норм безпосередньо практично виражається у правомірній поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин.

40. Соціально-психологічним ефектом від реалізації конституційно-правових норм є здійснення бажаного, корисного впливу на конституційно-правову свідомість суб'єктів, який не може бути встановлений математично у конкретному кількісному вимірі.

41. Ефективність конституційно-правових норм є необхідним підґрунтям для належної реалізації інших галузевих правових норм на рівні конкретних життєвих обставин, виступаючи орієнтиром і засадничими засадами будь-якого галузевого правотворення і правозастосування.

42. Загальним соціальним критерієм ефективності конституційно-правових норм у сучасній правовій державі є їх відповідність основоположному принципу верховенства права, що забезпечує формування єдиного вектору ефективного суспільного розвитку в широкому значенні цієї політико-правової категорії.

43. Загальним юридичним критерієм ефективності конституційно-правових норм є: на рівні правотворчості – відповідність конституційно-правової норми принципу верховенства права, її першочергова спрямованість на забезпечення природних прав і свобод; на рівні правозастосування – реальна здатність конституційно-правової норми забезпечувати верховенство

права як основоположний принцип сучасної конституційної, правової, соціальної, демократичної держави.

44. Спеціальним юридичним критерієм ефективності конституційно-правової норми як соціального регулятора є кінцевий результат її реалізації, що полягає у правомірній поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин за умови, що саме такий варіант поведінки було закладено до відповідної норми в якості програмового, як корисний, бажаний і необхідний у тих чи інших суспільних відносинах.

45. Ефективність правової системи держави визначається її здатністю практично втілювати в регулювання функціонування соціуму загальні конституційні принципи, а сама правова система виступає інтегральним показником суспільних перетворень, які відбуваються в тому числі на найвищому, базовому рівні конституційної модернізації суспільства.

46. Сучасні процеси міждержавної інтеграції здійснюють безпосередній вплив на формально-юридичний зміст, систему гарантій і правозастосовних механізмів, а також на загальний рівень соціальної ефективності конституційно-правових норм, адже передбачають гармонізацію конституційного законодавства та європейського права, включаючи новітній феномен наднаціонального правового регулювання, який можна прослідкувати на прикладі такого унікального інтеграційного об'єднання, як Європейський Союз.

47. Належний рівень загальної соціальної ефективності конституційно-правових норм у правових системах держав-членів міждержавних інтеграційних об'єднань може бути практично досягнуто виключно за умови функціонування національної правової системи на концептуальній основі імплементації спільних принципів і цінностей відповідного інтеграційного об'єднання (регіональних правових стандартів) та загальновизнаних універсальних міжнародно-правових стандартів на усіх рівнях національної правової матерії, включаючи конституційний правопорядок і національну модель практики застосування конституційно-правових норм у повсякденній життєдіяльності індивіда, суспільства, держави.

48. Для досягнення належного рівня ефективності конституційно-правових норм у сучасній правовій, демократичній, соціальній державі європейського типу абсолютна більшість суб'єктів конституційного права на рівні правосвідомості має підтримувати загальні засади правової системи інтеграційного об'єднання, у всій сукупності її правових принципів, правових стандартів, нормативно встановлених спільних цінностей і практично-праксіологічних моделей правових відносин, які поступово через соціально-психологічні чинники сприйняття стають невід'ємною і

необхідною частиною національного конституційного правопорядку та національної правової системи в цілому.

49. Для досягнення належного рівня ефективності конституційно-правових норм в частині забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина відповідно до спільних уявлень про його зміст і систему гарантій, середній рівень правової культури переважної більшості громадян – суб'єктів правових відносин у національній правовій системі, має бути приблизно ідентичним загальному рівню правової культури суб'єктів правовідносин в інших державах-членах міждержавного інтеграційного об'єднання.

50. Створення моделі ефективного конституційно-правового регулювання є невід'ємною та фундаментальною частиною цілеспрямованої державної політики з реалізації функції міждержавної інтеграції як новітньої зовнішньої функції держави на сучасному етапі.

51. Практика застосування конституційно-правових норм у сучасних європейських державах – учасницях інтеграційних процесів в рамках Ради Європи та Європейського Союзу, концептуально спирається на доктринальну ідею підвищення ефективності конституційно-правових норм як невід'ємної складової конституційної модернізації суспільства та забезпечення сталого конституційно-правового розвитку на засадах спільних правових стандартів міждержавного інтеграційного об'єднання.

52. На сучасному етапі європейської міждержавної інтеграції в межах Європейського Союзу ключовими процесами взаємодії між національними конституційними правопорядками держав-членів та європейським правом є взаємопов'язані процеси конституціоналізації міжнародного права та «дзеркальної» щодо неї інтернаціоналізації конституційного права.

53. Модельним зразком трансферу ефективних конституційно-правових норм інституціонального характеру на рівень функціонування інститутів інтеграційного об'єднання як діалектичної єдності та домінантної, онтологічно обгрунтованої системи, є створення Європейського Парламенту на основі концептуальної конституційно-правової моделі парламенту, як національного внутрішньодержавного представницького органу, без існування та реальної дієздатності якого є принципово неможливим забезпечення демократичного ладу та основоположних ідей конституціоналізму як такого.

54. За організаційно-правовою природою Парламент Європейського Союзу є однопалатним, постійно діючим, представницьким, законодавчим органом, що виражає спільні інтереси громадян ЄС саме в якості

інституціонального механізму інтеграційного об'єднання з елементами наднаціональності, тобто є максимально наближеним до класичної моделі національного конституційного парламентаризму.

55. Конституціоналізація європейських правових стандартів найбільш інтенсивно та поглиблено відбувається в таких ключових сферах сучасного конституційного розвитку держав-членів Європейського Союзу, як децентралізація, регіональна політика та місцеве самоврядування, особливо зважаючи на регіоналізацію та локалізацію як системоутворюючі тенденції публічного управління в цих державах.

56. Незалежно від конкретної сфери конституційно-правового регулювання, в умовах конституціоналізації міжнародно-правових стандартів актуалізується та об'єктивується онтологічна проблема співвідношення конституційного права і міжнародного права, конституційного права і права інтеграційного об'єднання, конституційного права держав-членів інтеграційного об'єднання тощо.

57. Одночасно з наднаціональним правовим регулюванням, основним засобом зовнішнього впливу на загальну соціальну ефективність конституційно-правових норм в межах національної системи права та формально-юридичним джерелом конституціоналізації міжнародних правових стандартів у сфері конституційного права залишається класичний міжнародний договір як прояв суверенної волі незалежних держав на універсальному, регіональному чи двосторонньому рівні.

58. Тексти конституцій держав-членів ЄС містять лише найбільш загальні норми, що визначають спеціальні цілі та завдання зовнішньої політики держави, але водночас їх юридичний зміст розкривається детально в інших джерелах конституційного права, якими є закони та підзаконні акти про визначення основ зовнішньої політики держави, тобто в даному випадку можна констатувати взаємне проникнення міжнародно-правових і конституційно-правових норм з подальшою інтенсифікацією їх взаємодії між собою як найважливіший чинник їх реальної ефективності та відповідності сучасній європейській політико-правовій парадигмі конституційного розвитку.

59. Конституційні форми сприйняття спільних норм, стандартів і принципів інтеграційного об'єднання держав-членів Європейського Союзу прямо відображають функції сучасної правової держави, включаючи новітню функцію міждержавної інтеграції, та реалізуються через ефективні конституційно-правові норми, що обумовлюють ці форми та ґрунтуються на основних конституційних принципах як базових критеріях загальної соціальної ефективності.

60. Стратегічним завданням і необхідною загальною умовою для подальшого підвищення соціальної та юридичної ефективності конституційно-правових норм на сучасному етапі розвитку українського конституціоналізму і європейської міждержавної інтеграції України є трансформація конституційно-правової системи шляхом її реформування та поступового приведення законодавства у відповідність до європейських правових стандартів.

61. Можна визначити такі основні тактичні напрями забезпечення та подальшого підвищення ефективності конституційно-правових норм на сучасному етапі конституційного розвитку України: підвищення загального рівня правової свідомості та правової культури в соціумі до рівня, достатнього як для належної імплементації європейських правових стандартів, так і для відповідного забезпечення ефективної реалізації конституційно-правових норм; створення необхідного інструментально-інституціонального фундаменту для забезпечення ефективності конституційно-правових норм як регулятора базових суспільних відносин через формування ефективного та належного публічного управління; усунення юридичних колізій у конституційно-правовій матерії; формування збалансованого підходу до співвідношення між імплементацією європейських правових стандартів і збереженням національної конституційної традиції; поглиблення конституційної децентралізації та становлення реальної і дієвої системи місцевого й регіонального (проміжного) самоврядування (локальної конституційної демократії); запобігання надмірній політизації конституційно-правових норм і переведення конституційно-правових інститутів в юридичну парадигму регулювання та практичної реалізації.

62. Конституційно-правові норми можуть вступати у конфлікт (колізію, суперечність) одна з одною, а інколи такі суперечності навіть використовуються окремими суб'єктами конституційного права в політичних, економічних, соціальних та інших цілях, оскільки конституційне право є фундаментальною галуззю національної правової системи, що регулює найважливіші, базові суспільні відносини, встановлюючи основи конституційного ладу держави.

63. Конфлікт (колізію) конституційно-правових норм можна визначити як суперечність положень двох або більше конституційно-правових норм, що містяться в чинних джерелах конституційного права певної держави та стосуються аналогічних суспільних відносин, які входять до специфічного предмету конституційно-правового регулювання, тобто сфери забезпечення прав і свобод людини й громадянина або політико-правових відносин.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм: теоретико-методологічні аспекти. Одеса : Фенікс, 2019. 356 с.

[Рецензія] : Марцеляк О. М. Рецензія на індивідуальну монографію кандидата юридичних наук Годованика Є. В. «Ефективність конституційно-правових норм: теоретико-методологічні аспекти». *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* 2019. Вип. 17. С. 103. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

Статті в наукових фахових виданнях України та періодичних наукових виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз:

2. Годованик Є. В., Волошин Ю. О. Сучасне розуміння міжнародних виборчих стандартів в умовах правової глобалізації. *Вісник Центральної виборчої комісії.* – К. 2013. № 2. С. 57–60.

3. Годованик Є. В. Методологічні засади дослідження ефективності норм права у діяльності міжнародних організацій. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – К. 2013. Вип. 5. С. 116–122.

4. Годованик Є. В. Підвищення ефективності формування європейських правових стандартів як напрям діяльності політичних партій Європейського Союзу. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – Маріуполь. 2014. Вип. 7. С. 202–210.

5. Годованик Є. В., Волошин Ю. О. Перспективи реформування Ради Безпеки ООН у контексті захисту національних інтересів України. *Український часопис міжнародного права.* – К. 2014. № 4. С. 198–202.

6. Годованик Є. В. Організація діяльності Європейського Парламенту в умовах сучасних інтеграційних процесів. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – Маріуполь. 2014. Вип. 8. С. 99–108.

7. Годованик Є. В. Вплив європейської інтеграції України на правове забезпечення надання освітніх послуг. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки.* – Херсон. 2015. Вип. 3, т. 3. С. 183–186.

8. Годованик Є. В. Проблеми ефективного впровадження європейських освітніх стандартів в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – Маріуполь. 2015. Вип. 9–10. С. 135–140.

9. Годованик Є. В. Теоретичні підходи до визначення правової норми у контексті функціонування сучасних правових систем. *Вісник Маріупольського*

державного університету. Серія : Право. – Маріуполь. 2016. Вип. 11. С. 28–35.

10. Годованик Є. В. Норма права як структурний елемент системи права сучасної правової держави. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – Маріуполь. 2016. Вип. 12. С. 19–26.

11. Годованик Є. В. Проблеми визначення правової норми в умовах сучасного розвитку європейської правової системи. *Юридичний вісник.* – К. 2016. № 2. С. 151–158.

12. Годованик Є. В. Ефективність правотворчості як категорія сучасного європейського конституціоналізму. *Актуальні проблеми правознавства.* – Тернопіль. 2017. Вип. 3. С. 47–51.

13. Годованик Є. В. Доктринальні підходи до методології визначення ефективності конституційно-правових норм. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки.* – К. 2018. № 4, т. 29. С. 1–6.

14. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм як необхідна умова суспільної модернізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* – К. 2018. № 4. С. 20–23.

15. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм як теоретико-методологічна категорія сучасної юриспруденції. *Право і суспільство.* – К. 2018. № 4, ч. 2. С. 16–21.

16. Годованик Є. В. Конституційно-правова норма та її відображення в європейському праворозумінні. *Актуальні проблеми правознавства.* – Тернопіль. 2018. Вип. 1. С. 80–85.

17. Годованик Є. В. Теоретико-правовий зміст категорії «ефективність конституційно-правових норм». *Держава та регіони.* – К. 2018. № 3. С. 47–51.

18. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм: проблеми визначення та інтерпретації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція.* – Одеса. 2018. Вип. 33. С. 30–32.

19. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм у сучасних умовах правової модернізації суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* – Ужгород. 2018. Вип. 51, т. 1. С. 52–55.

20. Годованик Є. В. Теоретико-методологічні засади визначення ефективності конституційно-правових норм. *Юридичний науковий електронний журнал.* – К. 2018. № 4. С. 10–12. URL.

21. Годованик Є. В., Мишко Д. О. Деякі проблеми запровадження вищих спеціалізованих судів в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – Маріуполь. 2017. Вип. 14. С. 12–18.

22. Годованик Є. В. Загальна характеристика конституційно-правової норми як елемента сучасної правової системи. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – Маріуполь, 2017. Вип. 14. С. 140–147.

23. Годованик Є. В. Система права як чинник визначення ефективності конституційно-правових норм. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – Маріуполь, 2018. Вип. 15. С. 68–73.

24. Годованик Є. В. Місце та роль системи права у національній правовій системі. *Актуальні проблеми правознавства.* – Тернопіль, 2018. Вип. 4. С. 53–57.

25. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм та її значення в сучасній правовій державі. *Порівняльно-аналітичне право.* – Ужгород, 2018. № 3. С. 65–67.

26. Годованик Є. В. Особливості реалізації конституційно-правових норм у сучасних умовах розвитку системи права. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* – Маріуполь, 2018. Вип. 16. С. 149–155.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

27. Годованик Є. В. Пути імплементації європейських образовательних стандартів в національну правову систему України. *Legea si Viata.* – Республіка Молдова, 2015. № 9. С. 54–58.

28. Годованик Є. В. Теоретико-методологічні проблеми дослідження ефективності конституційно-правових норм. *Jurnalul juridic national: teorie și practică.* – Республіка Молдова, 2018. № 4–1. С. 24–27.

29. Годованик Є. В. Якість правотворчості як основний чинник ефективності конституційно-правових норм. *Visegrad Journal on Human Rights.* – Словачька республіка, 2018. Vol. 2, т. 2. Р. 37–41.

Матеріали наукових конференцій:

30. Годованик Є. В., Волошин Ю. О. Деякі сучасні проблеми викладання інтеграційного права. *Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 23–25 травня 2011 р. – Маріуполь, 2011. С. 173–174.

31. Годованик Є. В. Правова норма як елемент сучасної європейської правової системи. *Європейська традиція в міжнародному праві: реалізація прав людини* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Братіслава 5–6 травня 2016 р. Братіслава : Панєвропейська висока школа, 2016. С. 22–24.

32. Годованик Є. В. Правова норма як базовий елемент системи права сучасних європейських держав: теоретико-методологічні підходи. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29–30 грудня 2017 р. / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: О. В. Дикий, Ю. Д. Батан. Одеса : ВД «Гельветика», 2017. С. 13–15.

33. Годованик Є. В. Сучасні підходи до визначення комплексної соціальної та юридичної моделі ефективності та якості законотворчості. *Якість та ефективність законотворення: актуальні проблеми* : матер. круглого столу, м. Київ, 1 лютого 2017 р. / за заг. ред. В. О. Зайчука. К.: Ін-т законодавства ВРУ, 2017. С. 169–177.

34. Годованик Є. В. Якісна правова норма як первинний елемент сучасної європейської правової системи. *Концептуальне законотворення: зарубіжний досвід та національна практика* : матер. круглого столу, м. Київ, 26 квітня 2017 р. / за заг. ред. В. О. Зайчука. К.: Ін-т законодавства ВРУ, 2017. С. 361–373.

35. Годованик Є. В. Концептуальні підходи до визначення ефективності конституційно-правових норм. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 травня 2019 р. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 213–216.

АНОТАЦІЯ

Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм в умовах сучасного розвитку системи права. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2020.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню проблем теорії та практики забезпечення ефективності конституційно-правових норм в умовах сучасного розвитку системи права. Проаналізовано місце та роль системи права в сучасній правовій системі. Визначено основні принципи та особливості функціонування сучасної системи права.

Піддано комплексному аналізу загальні засади конституційної модернізації системи права в сучасних умовах суспільного розвитку.

Досліджено теоретико-методологічні аспекти визначення поняття «конституційно-правова норма».

Визначено теоретико-правовий зміст категорії «ефективність конституційно-правових норм», окреслено поняття та основні форми

реалізації норм конституційного права в сучасних умовах розвитку системи права

Доведено, що під ефективністю конституційно-правових норм слід розуміти якісну та кількісну здатність конституційно-правових норм забезпечувати здійснення суб'єктами конституційно-правових відносин – усвідомлених, цілеспрямованих і правомірних вольових актів (через здійснення певної дії або утримання від її здійснення), заздалегідь закладених (запрограмованих) у нормах в якості кінцевого результату їх реалізації.

Підкреслено, що стратегічним завданням і необхідною загальною умовою для подальшого підвищення соціальної та юридичної ефективності конституційно-правових норм на сучасному етапі розвитку українського конституціоналізму та європейської міждержавної інтеграції України є трансформація конституційно-правової системи шляхом її реформування та поступового приведення законодавства у відповідність до європейських правових стандартів.

Ключові слова: система права, конституційно-правова норма, конституціоналізм, ефективність, європейська міждержавна інтеграція, конституційна модернізація.

АННОТАЦІЯ

Годованик Е. В. Эффективность конституционно-правовых норм в условиях современного развития системы права. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный авиационный университет. – Киев, 2020.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проблем теории и практики обеспечения эффективности конституционно-правовых норм в условиях современного развития системы права. Проанализированы место и роль системы права в современной правовой системе. Определены основные принципы и особенности функционирования современной системы права.

Подвергнуты комплексному анализу общие принципы конституционной модернизации системы права в современных условиях общественного развития.

Исследованы теоретико-методологические аспекты определения понятия «конституционно-правовая норма».

Определено теоретико-правовое содержание категории «эффективность конституционно-правовых норм», определены понятие и основные формы

реализации норм конституционного права в современных условиях развития системы права.

Доказано, что под эффективностью конституционно-правовых норм следует понимать качественную и количественную способность конституционно-правовых норм обеспечивать осуществление субъектами конституционно-правовых отношений – осознанных, целенаправленных и правомерных волевых актов (через совершение определенного действия или воздержание от его совершения), заранее заложенных (запрограммированных) в нормах в качестве конечного результата их реализации.

Отмечается, что стратегической задачей и необходимым общим условием для дальнейшего повышения социальной и юридической эффективности конституционно-правовых норм на современном этапе развития украинского конституционализма и европейской межгосударственной интеграции Украины является трансформация конституционно-правовой системы путем ее реформирования и постепенного приведения законодательства в соответствие с европейскими правовыми стандартами.

Ключевые слова: система права, конституционно-правовая норма, конституционализм, эффективность, европейская межгосударственная интеграция, конституционная модернизация.

ANNOTATION

Hodovanyk Ye. V. The effectiveness of constitutional law norms in the context of modern development of the legal system. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in the specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. – National Aviation University. – Kiev, 2020.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the problems of theory and practice of ensuring the effectiveness of constitutional law norms in the context of the modern development of the legal system. The place and role of the legal system in the modern system of law are analyzed. The basic principles and features of the functioning of the modern legal system are determined.

It is emphasized that the constitutional law matter in modern conditions of development of the legal system is at the epicenter of interaction of a complex of interconnected processes of interstate and supranational character, which should include constitutionalization of international law, internationalization of constitutional law, legal globalization, interstate (European) integration, etc. In these conditions, which have an objective origin, significantly changes the legal

content of national constitutional and legal norms, which, in turn, leads to the need to develop a fundamentally new theoretical, methodological and practical-practical model to ensure their effectiveness, including a system of international legal and integration (supranational) support. This aspect is especially relevant in the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU, the provisions of which are aimed, *inter alia*, at adapting the national legal system of Ukraine to European legal standards, without which it is fundamentally impossible to build a European rule of law. criterion of social and legal effectiveness of constitutional law norms.

In addition, the relevance of the study of the effectiveness of constitutional law in modern conditions of the legal system is explained by the actual lack of modern research in modern domestic science, devoted to comprehensive definition of criteria, issues and further prospects for improving the effectiveness of constitutional law.

It is determined that in modern conditions of development of doctrine and practice of Ukrainian constitutionalism, which are objectified by the processes of constitutional modernization and transformation of basic constitutional and legal institutions, a comprehensive study of the effectiveness of constitutional law as a primary element of the national legal system is a priority. law, and for the theory of constitutional law, which is determined by several key positions of conceptual and ontological nature.

The general principles of constitutional modernization of the system of law in modern conditions of social development are subjected to a comprehensive analysis.

The theoretical and methodological aspects of the definition of the concept of «constitutional law norm» are investigated.

The theoretical and legal content of the category «effectiveness of constitutional law norms» has been determined, the concept and the main forms of implementation of the norms of constitutional law in the modern conditions of the development of the legal system have been determined.

It has been proved that the effectiveness of constitutional law norms should be understood as the qualitative and quantitative ability of constitutional law norms to ensure the implementation by the subjects of constitutional law relations of conscious, purposeful lawful volitional acts (through the commission of a certain action or refraining from committing it), pre-laid (programmed) in norms as the end result of their implementation.

The study of the effectiveness of constitutional law is a necessary element of a comprehensive general theoretical study of the effectiveness of legal regulation at the present stage of interstate integration in order to find appropriate ways to

improve lawmaking and law enforcement processes to meet the objective state of public relations.

The ultimate goal of the effective operation of any legal, in particular constitutional, norm is to ensure the desired behavior of people through the implementation of legal norms in the lawful conduct of legal entities, and the direct subject of legal regulation is the volitional behavior of subjects, and therefore an effective constitutional norm can be recognized only if it is able to motivate the subjects of legal relations to lawful acts of will (through the implementation of a certain action or refrain from its implementation), pre-laid (programmed) in this rule as the end result its implementation.

The effective implementation of sectoral norms of constitutional law at the conceptual and ontological level of their perception in society directly depends on the use of specific legal methods of forming lawful behavior of a person (permissions, obligations, prohibition of certain patterns of behavior) and other (non-legal) methods (psychological, economic, moral and ethical, etc.) that allow constitutional law norms to effectively achieve their main goal.

The system of precautionary elements of the effectiveness of constitutional law includes the following: the existence of constitutional legislation (including the constitution or as a set of other constitutional acts); hierarchy of normative legal acts based on the principle of legality; rule of law as the main characteristic of the rule of law; full and accurate implementation of constitutional law norms in the actions of the subjects of constitutional law relations; effective functioning of public authorities with the function of ensuring the implementation of constitutional law norms, ie protection of the law and order established by these norms; a comprehensive and comprehensive system of guarantees for the effective operation of constitutional law norms.

It is noted that the strategic task and a necessary general condition for further increasing the social and legal efficiency of constitutional law norms at the present stage of development of Ukrainian constitutionalism and European interstate integration of Ukraine is the transformation of the constitutional law system by reforming it and gradually bringing legislation in line with European legal standards.

Key words: legal system, constitutional law norm, constitutionalism, efficiency, European interstate integration, constitutional modernization.

Підписано до друку 29.10.2020.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 2010-18.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com